

Bönböcker.

SIGFRID ESTBORN: Evangeliska bönböcker under reformationstidevarvet med en inledande översikt över medeltidens och över reformationstidens evangeliska tyska bönelitteratur. Diakonistyrelsens förlag, Stockholm.

NÄR VID slutet av föregående år komministern i Jönköping teol. lic. Sigfrid Estborn offentliggjorde denna avhandling i och för akademiskt disputationssprov, gav han därmed ett mycket betydande tillskott till den kyrkohistoriska forskningen på ett område, som tidigare varit ganska förbisett. En dylik undersöknings värde även för liturgiken är givetvis uppenbar, då ju talrika förbindelselinjer gå från den privata andaktslitteraturen till den angendariska och tvärtom. Hittills har icke den privata svenska andaktslitteraturen under denna tid blivit föremål för någon undersökning. I Tyskland har denna däremot redan tidigare varit uppmärksammas i Althaus betydelsefulla skrift "Zur Charakteristik der evangelischen Gebetsliteratur im Reformationsjahrhundert" år 1914. Det betydelsefullaste resultatet av detta arbete var, att det uppvisade i vilket beroende den evangeliska andaktslitteraturen stod såväl till den äldre katolska som till den samtida, icke minst den jesuitiska. Beträffande Arndt har Koepp redan tidigare påvisat samma förhållande. Althaus har emellertid genomfört sin undersökning för hela den tyska evangeliska bönbokslitteraturen under 1500-talet. Som betydelsefulla på området framstå i synnerhet Andreas Musculus och Johannes Habermann (Avenarius), vilkas produktion även vunnit insteg i Sverige.

Det är för läsaren en stor fördel, att avhandlingen har ett rikligt tilltaget inledande parti med översikt över medeltida bönböcker och svenska medeltidsböner. Karakteristiken av det fromhetsliv, som möter oss i den medeltida andaktslitteraturen, är av utrymmesskäl givetvis ganska kort. Den medeltida fromhetstypens historiska genesis i det tolfte seklets brytnings-tid med Bernhard av Clairveaux som sin förste store representant påvisas. Den i en not framförda åsikten om korstågen som epokgörande för den kristocentriska fromheten är dock ganska diskutabel. Man måste vara tack-sam för det rikhaltiga materialet i avdelningen om svenska medeltidsböner. Det enda man möjligtvis saknar, är några orienterande upplysningar om representanterna för mystikens fromhetsliv i Sverige; mystikens inverkan på den svenska andaktslitteraturen framhålles dock. Annars har förfat-taren fått med över huvud taget all tänkbar bönelitteratur, böner på kyrk-klockor och runstenar och bönböcker av olika slag, och, vilket är icke minst

intressant, böner med tydligt medeltida katolskt ursprung, som kvarlevat på folkets läppar långt efter reformationen. Denna bönelitteratur är föremål för en ganska ingående karakteristik. Därmed har också läsaren fått en mycket god utgångspunkt innan han införes i reformationstidens andaktslitteratur.

Efter en översikt över den evangeliska bönelitteraturen i Tyskland under reformationstidevarvet, i överensstämmelse med Althaus framställning, övergår författaren till sitt egentliga ämne. Den äldsta svenska evangeliska bönboken förekom i den 1544 första gången på svenska tryckta Luthers Lilla Katekes. Av denna katekesupplaga, vars existens endast varit känd några år, återstår blott fragment. I stort sett torde dock bönboken ha innehållit detsamma som 1567 års upplaga av katekesen. Denna bönbok, som innehöll ett par skriftermålsformulär, flera nattvardsböner och åtskilliga böner för olika tillfällen och ändamål, kom att, då den såsom bihang till katekesen förenades med psalmboken, för lång tid framåt i särskild mening bliva vårt folks bönbok. Först 1552 kom den första fristående ännu bevarade bönboken i vårdad utstyrsel och med förnämliga träsnitt. Innehållet, som utgöres av böner över katekesen, Kristi pina och för olika tillfällen härstammar, liksom alla andra svenska bönböckers vid denna tid, från olika tyska original. Den har tillskrivits Olaus Petri. Estborn finner icke denna hypotes trolig, utan förmodar snarare Laurentius Petri som upphovsman. I varje fall har den utgivits på kunglig befallning.

Med den 1564, troligen av Laurentius Petri Gothus utgivna: "En ny Christeligh Böneboock etc." inledes en ny period på vår bönelitteraturs område, genom det rikhaltiga utnyttjandet av förreformatoriskt, särskilt patristiskt material, genom sin hänsyn till kyrkoåret och genom sin planmässiga gruppering av stoffet, som ordnats och förbundits till ett helt. Den är icke en inhemsk skapelse utan å'ergår på Andreas Musculus' bönböcker. Det blev emellertid den s. k. Mårten Helsings bönbok av år 1567, som i en mängd upplagor kom att förmedla Musculus arbete till Sverige. Av stor betydelse blev Avenarii bönbok, som år 1572 översattes och utgavs av Petrus Johannis Gothus, Johan Habermanns eller Avenarii bok är en efterbildning av jesuiten Petrus Michaelis "Serta honoris". Habermanns bok blev på sätt och vis banbrytande, då den var inrättad för den dagliga andaktens behov. Bönerna i den första av bokens tvenne avdelningar äro nämligen fördelade på veckans dagar. På så vis gives handledning för en regelmässig husandakt. Bokens andra del innehåller ett urval böner för olika stånd och angelägenheter. Ett urval av Avenarii böner, nämligen morgon- och aftonbönerna, samt några av andra avdelningens böner intogs

1697 i Evangelieboken. Petrus Johannis Gothus fortsatte att översätta och utgiva bönböcker i vilka, särskilt gäller detta Martin Mollers, medeltida passionismystik och brudmystik framträda vid sidan av uttryck för reformatorisk fromhet. Åtskilliga bönböcker för särskilda ändamål, såsom dödsberedelse, nattvardsberedelse o. s. v. sågo även dagen.

Som reformationstidens sista mera betydelsefulla bönbok anföres "Philippi Kegelij Tolf andelige Betrachtelser etc." utgiven år 1617 på svenska. Huvudparten av bönerna härstammar från kyrkofäderna och medeltida uppbyggelseförfattare och har, som Althaus uppvisar, förmedlats genom tvenne jesuitiska bönböcker. Den Kegelska andaktsboken bildar avslutningen på vår reformationstids bönelitteratur. Efter 1617 avmattas produktionen avsevärt. Kegels bönbok måste ha ägt ett stort inflytande på 1600-talets fromhet, den utgavs icke mindre än 12 gånger.

På den bibliografiskt och litteraturhistoriskt mönstergilla undersökningen av bönböckerna följer en ingående karakteristik av den svenska reformationstidens bönelitteratur. Denna karakteristik kan säkerligen betecknas som synnerligen uttömmande, även om man kanske skulle önskat att Luthers och reformationens förhållande till mystiken och opposition mot olika former av medeltida fromhetspraxis fått en centralare ställning. Härifrån övergår författaren till en analys av orsakerna till omsvängningen i den evangeliska bönbokslitteraturen från 1500-talets mitt, med det då starkt framträdande inflytandet från katolsk bönelitteratur. Han framlägger här som sin åsikt att reformationstidens didaktiska intresse även sträckte sitt inflytande till bönböckernas område och därigenom lätt kom att undantränga deras egentliga syfte, att vara andaktsböcker. Bönboken förvandlades ofta till katekes. Men kristendomsundervisningen kan icke, hur nödvändig den än är, ersätta andaktsövningen. Det är i känsla av att något fattas i den evangeliska själavården, som man börjar rådfråga romersk uppbyggelselitteratur. Efter dess föredöme sökte man sig tillbaka till andaktslivets äldre urkunder. Författaren bestrider på det bestämdaste riktigheten i Althaus' förklaring att orsakerna till det katolska inflytandet huvudsakligen skulle vara att söka i tillfälligheter och att rent yttre skäl skulle spelat den största rollen. Han framhåller i stället att den katolska fromheten ännu icke blivit övervunnen hos den stora massan bland folkets breda lager. Han säger att när Althaus så ivrigt vill hävda tillfälligheter och över huvud yttre faktorer såsom förklaringsgrunder till den katolska fromhetstypens återuppträdande på evangelisk mark, är det en mycket viktig omständighet, som han alldeles glömmet, nämligen att just dessa med förreformatoriskt material fyllda andaktsböcker mottogos med en enastående begärlighet och blevo de populäraste av alla. Deras

innehåll måste ha svarat mot ett verkligt behov i menige mans fromhetsliv; och detta kan icke tillfredsställande förklaras annat än genom antagandet, att den gamla fromhetstypen fortfarande levde kvar. Särskilt dess fordran på värme och innerlighet i andaktslitteraturen motsvarade säkerligen ett outrotligt religiöst behov. Det förefaller mig icke finnas något som helst tvivel, att Estborns kritik av Althaus har ett synnerligen starkt fog för sig, och att hans förklaring till de förreformatoriska bönerns popularitet är i stort sett riktig.

När jag härmed avslutat min skildring av det föreliggande arbetet hoppas jag, att jag även lyckats väcka något intresse för dess rikhaltiga innehåll. Ingen, som är intresserad av fromhetslivets historia, bör underlåta att skaffa sig kännedom om denna vederhäftiga och grundliga undersökning av våra evangeliska bönböcker från reformationstidevarvet.

Nils Stadener.

Meddelanden.

Kyrkomusikerval. Till kantor och organist i Skönsmon, Västernorr. l. har valts E. Wängdahl, Alfta, i Blidö, Stockholms l.: E. Schwartz, Norrköping; i Morlanda, Göteborg l. N. A. Forsberg, därstädes; och i Strömstad: G. Karlman, Linköping.

Passions- och påskmusik i Stockholm. Under passions- och påsktiden komma bl. a. följande större kyrkomusikverk att framföras i Stockholm: I Engelbrektskyrkan gives vid psalmsöndagens aftonsång Schütz: Jesu sju ord på korset och vid Långfredagens aftonsång: Bachs Matteuspassion, detta i enlighet med flerårig tradition i församlingen. Vid påskdagens otta utföres för första gången Bachs påskkantat: Christ lag in Todesbanden. — I Storkyrkan utföres på midfastosöndagen liksom tidigare Schütz Matteuspassion, och på palmsöndagens aftonsång Schütz kantat: Jesus dulcis memoria. — I Oscarskyrkan utföres den 6 april, 5:e sönd. i Fastan, Mendelssohns oratorium: Paulus.

Rättelse. Vid omtrykning av förra numret råkade signaturen under artikeln "Ansgarsvespern i Storkyrkan" bortfalla. Artikels författare var kyrkoherde K. Peters.

Kyrkosångfest i Aboland. Styrelsen för Finlands svenska Kantororganistförening har beslutat anordna en kyrkosångfest i Aboland instundande sommar. Festen är planerad att försiggå

i Pargas i slutet av juli eller början av augusti. Möjligen komma körer icke allenast från Aboland utan även från Nyland och Österbotten att deltaga. Lokala kyrkosångsfester torde komma att hållas även i Borgå samt i någon av Helsingfors förorter. I Österbottens lokalavdelning skola liknande fester gå av stapeln i Övermark och Kronoby. Föreningens årsmöte skall förläggas till Lovisa under juni månad i samband med kyrkodagarna därstädes. Programmet för den stora allmänna kyrkosångs- och musikfesten 1931 väntas föreligga färdigt senast instundande höst.

Ärkestiftets kyrkosångsförbund planerar för instundande sommar tre stycken kyrkosångshögtider. Annandag påsk, den 21 april anordnas den första i Ockelbo, den 31 maj och 1 juni går den andra av stapeln i Väster-Löfsta och till Bollnäs förlägges den tredje annandag pingst den 9 juni. I konsertprogrammen ingå jämväl en del av de körsaker, som skola utföras vid det stora kyrkosångsmötet i Örebro instundande höst.

Tysklands evangeliska kyrkosångsförbund har frångått sitt tidigare beslut om att förlägga innevarande års kyrkosångshögtid till Schwerin och beslutat att icke avhålla någon högtid men att samlas till årsmöte i Karlsruhe den 14 och 15 juni i anledning av den badensiska kyrkosångsförbundets 50-årsjubileum.